

ІРРЕАЛЬНИЙ СВІТ ТА ЙОГО ВІДОБРАЖЕННЯ В ХУДОЖНІХ ТЕКСТАХ

Львіна О. В.

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

У роботі порушено питання про особливості функціонування можливих світів у художньому тексті. Зокрема, актуалізовано проблему вербалізації ірреального світу як обов'язкового можливого світу. В інформативному аспекті запропоновано історію питання щодо розвитку теорії множинних світів, подано різні погляди науковців на природу ірреального світу, серед іншого й з позицій теорії модальності та з позицій теорії можливих світів.

Обґрунтовано думку, що кожна людина моделює у свідомості значну кількість альтернативних варіантів розвитку ситуації в теперішньому чи майбутньому часі. Відповідно підкреслено, що філософія можливих світів полягає в тому, що не існує абсолютної істини, бо остання залежить від спостерігача та свідків подій.

Розмежовано поняття реальності й фантазії та запропоновано визначення ірреального світу, з'ясовано складники ірреального світу, серед яких – нереальний земний світ, нереальний неземний світ, алогічний світ. Схарактеризовано ознаки кожного із субсвітів, описано мовні засоби, якими послуговуються майстри художнього слова при моделюванні того чи того з підсвітів. Зокрема, визначено, що до основних вербалізаторів ірреального можливого світу належать: назви із семантикою «уявна істота» чи «уявна неістота»; дієслова, які виражають ідею ментальної діяльності суб'єктів; різні засоби художньої виразності: метафори, метонімії, гіперболи тощо; а також указівка на переживання персонажем стану марення чи сну.

У межах дослідження встановлено, що ірреальний світ постає одним із можливих світів художнього тексту, який протистойть реальному як такий, що ґрунтується на фантазії. На противагу цьому образу первинного (об'єктивного) світу справді мають відображення в дійсності й не є результатами уявлення.

Таким чином, робота дає змогу наблизитися до проблеми взаємодії мови та людини в аспекті сучасних лінгвістичних теорій.

Ключові слова: множинні світи, можливий світ, ірреальний світ, ірреальна модальність, семантика.

Iliina O. V. The Unreal World and its Textual Reflection. The paper considers the problem of the peculiarities of the functioning of possible worlds in the text, in particular, actualizes the problem of verbalization of the unreal world as a mandatory possible world. In the informative aspect, the history of the question on the development of the theory of multiple worlds is offered; different views of scientists on the nature of the unreal world are represented, in particular, from the standpoint of the theory of modality and from the standpoint of the theory of possible worlds.

It is argued that each person models in his or her mind a significant number of alternatives in the present or future, respectively, emphasizes that the philosophy of possible worlds is that there is no absolute truth, because the latter depends on the observer and the witness.

The article distinguishes the concept of reality and fantasy and proposes a definition of the unreal world, identifies the components of the unreal world, including the unreal earthly world, the unreal unearthly world, and the illogical world. The features of each of the subworlds are characterized, the linguistic means used by the writers in modeling a certain subworld are determined, in particular, it is found that the main verbalizers of the unreal possible world include names with the semantics "imaginary being" or "imaginary non-being"; verbs that express the idea of mental activity of subjects; the use of various means of artistic expression: metaphors, metonymy, hyperbole, etc.; as well as an indication of the character's experience of a state of delirium or sleep.

The article states that the unreal world is one of the possible worlds of the text, which opposes the real world as fantasy-based, while the images of the primary (objective) world are reflected in reality and are not the result of imagination.

Thus, the work allows us to approach the problem of interaction between language and man in terms of modern linguistic theories.

Key words: multiple worlds, possible world, unreal world, unreal modality, semantics.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Об'єктивна реальність існує незалежно від будь-якої людини, проте людство завжди хвилювало питання про можливість існування інших світів, іншої реальності, тобто проблема множинних світів завжди була в полі зору дослідників – з часів Античності, де її активно розробляв Демокрит, Левкіпп та інші атомісти. Пізніше до цієї теми апелювали Г. Лейбніц, С. Кріпке, Я. Хінтіка та ін. Кожен із названих дослідників по-своєму

інтерпретував можливість існування великої кількості незалежних чи взаємопов'язаних світів. На основі різних підходів визначено існування кількох обов'язкових світів – складників художнього світу. До них входить ірреальний можливий світ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Не можна не звернути уваги на ґрунтовні роботи Т. Н. Нікульшиної, присвячені вербалізації ірреальності. Дослідниця пропонує ґрунтовну класифікацію носіїв семантики ірреальності, установлює

типологію та тематичні групи категорії ірреальності, а також описує мовні засоби вираження на матеріалі англійської та української мов. Науковиця стверджує, що «спорідненість людей із різною пракультурою про сутність ірреального світу – можливо усе – свідчить про універсальність досліджуваного поняття; відсутність спільного коріння та історії генерує певні розбіжності. Універсалії доводять розвиток англійської та української спільноти за канонами світової парадигми, а розбіжності підкреслюють самотність досліджуваних етносів» [7, 166].

На окремих розгляд заслуговує також праця І. В. Кривенець, у якій авторка інтерпретує поняття *ірреальності* як когнітивний складник актуалізації можливих світів у літературному просторі й пропонує вивчати лінгвальні засоби вербалізації ірреального «за трьома основними складниками будь-якого художнього прозового твору: часу, місця та актантів» [4, 59]. Дослідниця визначає ірреальний світ як такий, «що має контрафактичне наповнення, тобто факти, події, актанти, простір, що не підлягає науковій експлікації, суперечить усім науковим законам» [4, 59]. Наукова розвідка О. М. Шапошник серед основних атрибутів ірреального світу називає вигадані автором реалії, які в дійсності не існують, звідси «лексико-стилістичні засоби для їх номінації – почасти okazіональні. При перекладі цих одиниць необхідно враховувати особливості їх побудови й функціонування, а також авторів задум, контекст і, що найважливіше, жанрову належність тексту» [8].

Привертає увагу й робота Н. М. Агашиної, яка аналізує ірреальну модальність із позицій різних аспектів: комунікативно-прагматичного, семантико-структурного, когнітивного тощо. Дослідниця вважає, що «залежно від типу інтенцій ірреальну модальність можна поділити на прогноуючу, фантазійну, модальність зумовленості, бажання, волевиявлення. При цьому необхідно враховувати параметри комунікативної ситуації, зокрема її ілюктивну характеристику» [1, 14]. Однак із позицій теорії множинних світів маркери умови, можливості та необхідності репрезентують не ірреальний світ, як наголошує авторка, а потенційно можливий світ, адже «маркер недовірності вводить у семантику висловлювання певний ступінь сумніву, що переміщує події з дійсного світу в можливий» [1, 14]. У реченні *Здається, збирається дощ*, яке наведено як ілюстрацію до ірреальної модальності, вірогідність настання дощу можна кваліфікувати як потенційно можливу дію в майбутньому. Науковиця розглядає ознаки реальності та ірреальності як альтернативні варіанти, що є не сумісними в межах однієї пропозиції. Такої ж думки дотримується В. Б. Квасевич, який визначає два різновиди ірреальності: позитивну (коли акцент зроблено на потенційності дії, і ситуація є можливою та бажаною) та негативну (коли наявне заперечення того, що не здійснилося й вже ніколи не відбудеться) [2, 67].

Формулювання мети та завдань статті. Метою пропонованої розвідки є визначення особливостей вербалізації ірреального світу як одного з можливих світів у текстах художньої літератури. Поставлена ціль передбачає розв'язання таких **завдань**:

1) подати класифікацію множинних світів; 2) дефінувати поняття *ірреальний світ*; 3) розглянути підсвіти ірреального світу; 4) схарактеризувати мовні особливості кожного з підсвітів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття *ірреальне*, згідно з відомостями тлумачних словників, відповідає таким значенням, як *нереальний*, «який не існує, якого не буває в дійсності; уявний; неможливий для виконання здійснення; нездійснений» [9, 375]. У філософських словниках значення терміна *ірреальний* збігається з такими варіантами: «Ірреальне (від лат. *irrealis* – неречовинний) – те, що не має онтологічної достовірності та існує в уяві лише як символ чи образ. Подеколи ірреальне отожднюють із поняттям ‘фантастичне’, ‘неможливе’. У різних світоглядних системах ірреальне трактують діаметрально протилежно: у межах матеріалістичного світогляду ірреальним є світ трансцендентного, тоді як у містико-ідеалістичному світогляді ірреальним вважають емпіричний «клінний» світ. Остання точка зору в найбільш послідовній формі виражена у *Веданті* та культурі *індуїзму*, де емпіричний світ визначають як ілюзію (“майя”). У християнській культурі емпірична реальність не постає як ірреальна; водночас вона відчужена від трансцендентної реальності і повинна бути апокаліптично трансформована та катарсично оновлена (шляхом очищення від гріха)» [10, 251]. Таким чином, у словниках зафіксовані такі визначення ірреального, як те, що не існує; неможливе; фантастичне; ідеальне – на протигагу реальному, об’єктивному.

У монографії Т. Н. Нікульшиної наголошено, що «завдяки нашим знанням про реальний світ ми можемо чітко усвідомити, що перед нами – дійсне, потенційне або фантастичний вимисел. Світу реальному протиставляється світ ірреальний. На відміну від світу ірреального, побудованого на фантазії, образи первинного світу мають місце в дійсності й не є результатом уявлення» [7, 16]. Таким чином, у мовному просторі існують автономні світи, які не є копіями реального світу. Ці мовомисленнєві універсалії в науковій традиції здобули назву *можливі світи*. До можливих світів належить і *художній світ*, який може бути «максимально наближений до видимого, даного нам у відчуттях (та все ж такий, що існує лише в нашій уяві, збуджуваній *словом*, *образом*, або фантастичний, зітканий із химерних переплетінь уявленого і явленого, сновидінь і візій (але також опосередкований *словом* – від творця до сприймача його співуяви)» [6, 57]. При цьому, як зазначають дослідники, у *художньому світі* можуть бути і свої *часові* та *просторові* параметри – знову ж таки як максимально наближені до реальних обставин *часу* і *місця дії*, так і зіткані з найрізноманітніших переплетінь, зміщень, переміщень у *часопросторі*» [6, 57].

Одним із художніх світів є ірреальний світ. Його можна вважати *вигаданим можливим світом*, *вторинним світом*, адже такий світ вибудовано на інших принципах, ніж звичний нам світ, хоча сприймати ірреальний світ можливо лише за умови апелювання до реалій об’єктивного світу. Ірреальним

можна вважати світ, який побудовано на фантазії. Уяву протиставлено звичному, первинному (реальному) світу, оскільки фантастичні образи відсутні в цьому світі, вони є надбанням людської фантазії.

У межах категорії ірреального світу доцільно виокремити кілька підсвітів.

1. Нереальний земний світ. Нереальний земний світ здобуває реалізацію в таких жанрах, як історичний роман; коли письменник уводить до загальновідомого сюжету нових персонажів, вони репрезентують нову реальність, а значить, формують нереальний земний світ, тобто світ, якого ніколи не існувало.

Такі субжанри, як альтернативна історія чи криптоісторія, теж є яскравими виразниками нереального земного світу. Альтернативна історія – це жанр фантастики, що присвячений опису можливої реальності, яка б могла існувати об'єктивно, якби історія в один із переламних моментів, так званих точок біфуркації – точок розвилки, пішла б іншим шляхом. У творах, які репрезентують альтернативну історію, як пише Ю. В. Котляр, «неодмінним елементом сюжету є зміна ходу історії. Тобто у деякий момент минулого з якої-небудь причини: або випадково, або в результаті втручання зовнішніх сил (наприклад, прибульців із майбутнього), – відбувається щось відмінне від того, що відбувалося в реальній історії. Те, що сталося, може бути пов'язане з широко відомими історичними подіями або історичними особистостями, а може здаватися, на перший погляд, малозначущим. У результаті цієї зміни відбувається “розгалуження” історії: події починають розвиватися іншим шляхом. У світі зі зміненою історією й відбувається дія. Вона може проходити в будь-який час – і в минулому, і в сьогоденні, і в майбутньому» [3, 65].

Термін *криптоісторія* був запроваджений українськими письменниками, що пишуть під псевдонімом *Г. Л. Олді*, для опису подій, які нібито відбулися, однак лишилися невідомими широкому загалу.

До нереального земного світу належать також сновидіння персонажів, їхнє марення, вади свідомості. Наприклад, читаємо в Ю. Мушкетика: «Відтак він несподівано забувся, замріявся, уявив себе гайдамакою, почув урочисті дзвони, побачив гайдамаків у киреях» (4). Тут можна простежити ментальну діяльність суб'єкта, що вербалізована за допомогою слів *забувся, замріявся, уявив*. Ці дієслова допомагають розпізнати ірреальний можливий світ. Ментальна діяльність має результат – у думках персонажа виникає образ гайдамаки, а також зіставлення з гайдамакою самого суб'єкта. У роботі Н. М. Магас подібні конструкції передано за допомогою моделі: «А мріє (уявляє) X (X=A) як Y, у якій об'єктом уяви (у цьому випадку сам суб'єкт) може бути будь-що або будь-хто, оскільки простір мрій безмежний» [5, 106].

Засобом репрезентування реального світу часто слугують гіперболи: *Гнідко тремтів, будив жалібним іржанням крихку тишу, й Сергієві здавалося: знизу, з зелених хащів, те іржання слухають тисячі вух* (2, 248). У цьому випадку ірреальну модальність передано за допомогою дієслова *здавалося*, а гіпербола *тисячі вух* передає почуття страху головного

героя твору – маленького хлопчика, який опинився на війні.

Шок хлопчика, який побачив велику кількість загинувших червоноармійців, також спричинює виникнення ірреального світу, бо персонаж перебуває в стані афекту:

На мить Сергієві здалося, що всі ці червоноармійці – живі, вони зараз встануть, візьмуть труби і заграють мари. Хлопець закричав і наосліп кинувся через яр. Труби сурмили, труби кликали, труби гналися за ним (2, 249).

Метонімія та анафора останніх рядків покликані створити атмосферу тривоги й страху.

2. Нереальний неземний світ. Нереальний неземний світ репрезентовано здебільшого у фентезійних романах, де йдеться про паралельні Всесвіти або ж узагалі про інший світ. До лінгвальних засобів, що репрезентують нереальний неземний світ, належать назви істот-мешканців світу: *ельф, орк, гоблін, дракон* тощо. При цьому істот як носіїв семантики ірреальності Т. Н. Нікульшина пропонує диференціювати за певними ознаками. По-перше, на думку дослідниці, значну роль відіграють такі параметри: 1) конотація: позитивна чи негативна, яка надається директивно чи опосередковано (асоціативно); оцінку може бути передано імпліцитно – за допомогою семантики лексем; або експліцитно – за допомогою різних інтенсифікаторів (наприклад, прикметників чи прислівників); 2) семантична структура: моносемантичні одиниці чи полісемантичні лексеми, які називають осіб за певними характеристиками, наприклад, *василіск* – це змієподібна істота, яка лише одним своїм поглядом здатна вбивати людей; *Вернидуб* – казковий персонаж, що здатний ламати величезні дерева; 3) гендерна належність істот: *лісовик* – міфологічна істота, що живе в лісі; *мавка* – міфологічна істота, що живе в лісі; вважається, що на мавок перетворюються нехрещені або прокляті батьками діти; 4) вікова характеристика; 5) фізичні параметри: зріст, сила, зовнішність; 6) ступінь абстракції: твариноподібні істоти, людиноподібні істоти, уособлення природних стихій; 7) родинні відносини між істотами: сімейні, дружні; 8) місцезнаходження істот: у воді, у лісі, під землею, на землі, у повітрі, у горах [7, 27–38].

Образи нереального неземного світу можуть виникати й у творах нефантастичного характеру – у розповідях інших персонажів або в їхній вірі в існування потойбіччя. Таким чином формується текстова ситуація, що вказує на появу нереальної істоти в реальному світі. Наприклад, у наведеній нижче ілюстрації в хату потрапляють дивні козаки (нереальна сутність – чорти), чиєю метою є придбання людської душі:

Отож на Пилипівку дівчата готували страви. І тут до хати зайшло п'ятеро козаків – запорожці. Вийняли карти, почали грати. Купка срібла на столі. А дівчина Векла взяла віника – замести хату. Щастя віником під стіл – а там висять п'ять довженних хвостів з китицями. Нечисті у них у гостях, грають у карти. Спершу злякалася. А тоді під стіл, і всі хвости позв'язувала докупи. І – до нас

у садок. Там отаке й таке... Ми – за шаблі і в хату. **Чорти** звинулись, але, пов'язані, повалились на купу. А ми тоді їх шаблями. А то це було... (3, 59).

У цих рядках натрапляємо на образ нечистої сили, яка в українській мові репрезентована найбільш узагальненим поняттям – чорт. Цей образ виник ще в часи до прийняття християнства, а пізніше перебрав негативні риси вже християнського диявола – супротивника Бога, володаря пекла. У наведеному уривку один із персонажів роману Ю. Мушкетика «Гетьман, син гетьмана» прагне розважити гостей Юрія Хмельницького, розповідаючи небилиці. У розповіді Омелька беззаперечним є матеріальне втілення чортів як представників хтонічного світу, вербалізоване субстантивованим прикметником *нечисті* та безпосередньо іменником *чорти*. Ю. Мушкетик, описуючи чортів, апелює до народного уявлення про зовнішність нечистих, що підтверджено наявністю описативних елементів, таких як указівка на наявність хвостів. Диявол викликає асоціації з багатством та грою в карти, саме тому до атрибутів входять *карти* та *купка срібла*. Ситуація ірреальна й не можлива в об'єктивному світі, у персонажному дискурсі ситуація також є ірреальною, проте зображуваний простір наближений до об'єктивного, тобто письменник намагається передати наш світ. Таким чином, текстові ситуації, де ірреальні властивості, якості, характеристики описано повно або частково як такі, що мають місце в звичному світі, репрезентують нереальний земний світ. Мовними засобами репрезентації є пряма номінація, а також дескрипції, що містять у своїй семантичній структурі ознаки дивності, відхилення від норми. У наведеній ілюстрації це зовнішні характеристики: опис хвостів із китицями.

Традиційне вірування про можливість укладання угоди з дияволом репрезентовано в такому мікроконтексті:

*І всі знали: якщо він її [рушницю] візьме, то влучить. Не дивина: поміж запорожців ходила чутка, ніби підписар стріляв у хрест. Отож – **чортові в заклад душа**, а йому – **непомильний постріл** (5, 90).*

Ідеться про можливість договору між людиною та демоном, людина пропонує свою душу в обмін на певні послуги чи блага, наприклад, молодість, багатство, знання, владу тощо.

Фізіологічні аномалії – невід'ємна риса фантастичних істот, які можуть з'являтися в снах:

***Мана**, та й годі. Таки **мана**. Бо знову **заплющив очі**... й **побачив** це саме обличчя, повернуте вбік... а тулубом до мене. Тулубом **птиці**. **Птах**, завбільшки з людину впливав з-за наших сулімівських рясних калин і отако, бока, наближався до мене. **Птах з жіночою головою й пташиним тулубом**. Я навіть згадав, як називається цей птах – **гарпія**. Одначе **гарпії**, вони злі, а ця – **добра, усміхнена** (1, 22).*

Дієслова *заплющив*, *побачив* підкреслюють, що дія відбувається в стані марення, сну, а іменник *мана*

тільки посилює ступінь абстракції. У сні головного героя твору «Гетьманський скарб» – Івана Сулими – фантазія створює людиноподібну істоту, поєднуючи образ птаха та дівчини. Тут можна простежити алюзію на давньогрецькі міфи, де гарпії поставали злими персонажами, які викрадали людські душі. Використовуючи цей образ, автор натякає на подальшу долю свого персонажа – гарпія-Уляна викраде його душу, проте епітети *добра*, *усміхнена* дають змогу концептуалізувати це викрадення як щось позитивне. Далі із сюжету дізнаємося, що Іван закохався в Уляну, тобто сон був віщим.

3. **Алогічний світ**. Алогічний світ – це неможливий з погляду логіки світ. В алогічному світі стосунки між істотами нічим не зумовлені: тут немає прибульців, які б вплинули на розвиток подій, і сама дія не відбувається в якомусь казковому місці. В ірреальному світі можуть траплятися дива й можливим виявляється практично все. Як наголошує Т. Н. Нікульшина, «ірреальний світ – це світ, де здійснюється нездійснене, виконується невиконане й стає можливим неможливе» [7, 21]. Фантазія є вродженою природною потребою особистості, люди не замислюються над логікою чарівних та фентезійних образів.

В алогічному світі немає чарівних істот, проте звичайні істоти наділені надприродними здібностями. Наприклад, у казках тварини, рослини чи навіть штучно створені предмети здобувають можливість говорити, допомагати головним персонажам.

Алогічний світ яскраво представлений і в українській необароковій традиції. Так, у романі В. Дрозда «Самотній вовк» («Вовкулака») здатність головного героя Андрія Шишиги перетворюватися на вовка ілюструє ірреальний світ. Або здатність Кириака Сатановського з роману В. О. Шевчука «Три листки за вікном» приєднувати свою тінь до інших, через що персонаж здобуває можливість непомітно супроводжувати людей, стежити за ними, підслуховувати чужі думки, дізнаватися секрети життя інших. Ці здатності нічим не пояснені, вони просто притаманні персонажам, тому інтерпретуються як алогічні.

Висновки та перспективи досліджень. Таким чином, можна зробити висновки про існування серед категорії множинних світів ірреального світу, що виявляється у використанні дієслів на позначення ментальної діяльності суб'єктів, номенів із семантикою «уявна істота» чи «уявна неістота» у фентезійних чи науково-фантастичних романах, а також у снах чи мареннях персонажів. У межах ірреального можливого світу виокремлюємо підсвіти: нереальний земний світ, нереальний неземний світ, алогічний світ.

Перспективним вважаємо можливість вивчення особливостей мовного вираження ірреального світу в конкретних прозових чи поетичних творах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агашина Н. М. Ирреальная модальность в современном русском языке : автореф. дисс. на соиск. учёной степени канд. филол. наук : 10.02.01. Ставрополь, 2003. 19 с.
2. Касевич В. Б. Семантика. Синтаксис. Морфология. Москва : Наука, 1988. 309 с.

3. Котляр Ю. В. Альтернативна історія в історичних дослідженнях. *Наукові праці*. Миколаїв, 2016. Вип. 270. Т. 282. С. 64–68.
4. Кривенець І. В. Мовні засоби вираження ірреального в жанрі фентезі (на матеріалі роману Бернара Вербера “L’Empire Des Anges”). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія*. 2016. № 21. Т. 2. С. 59–61.
5. Магас Н. М. Реальність та ірреальність у лінгвокогнітивному вимірі. *Studia methodologica*. 2014. № 36. С. 106–110.
6. Неймовірно можливі світи: референтність, фікційність, текстуалізація / за ред. Р. Гром’яка. Тернопіль : Редакційно-видавничий відділ ТНПУ, 2005. 291 с.
7. Нікульшина Т. Н. Ірреальний світ англійською та українською мовами. Донецьк : Східний видавничий дім, 2010. 186 с.
8. Шапошник О. М. Лексико-стилістичні засоби вербалізації вторинних світів фентезі : перекладознавчий аспект. *Наукові записки ЦДПУ ім. В. Винниченка. Серія : Філологічні науки*. 2018. Вип. 164. С. 568–573. URL : <https://cutt.ly/ITvKig3>

ДОВІДКОВА ЛІТЕРАТУРА

9. Словник української мови : в 11 томах / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1974. Т. 5 : Н–О. 840 с.
10. Філософський енциклопедичний словник / гол. ред. В. І. Шинкарук. Київ : Абрис, 2002. 443 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Мушкетик Ю. М. Гетьманський скарб. Харків : Фоліо, 2007. 415 с.
2. Мушкетик Ю. М. Жорстоке милосердя. Міст через ніч. Київ : Дніпро, 1974. 448 с.
3. Мушкетик Ю. М. Гетьман, син гетьмана : повісті. Харків : Фоліо, 2013. 218 с.
4. Мушкетик Ю. М. Прийдімо, вклонімося. URL : <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=5907>
5. Мушкетик Ю. М. Яса. Харків : Фоліо, 2006. 415 с.

REFERENCES

1. Agashina, N. M. (2003). Irrealnaya modalnost v sovremennom russkom yazyike [Unreal modality in modern Russian]. (Avtoreferat dissertatsii kandidata filologicheskikh nauk). Stavropol [in Russian].
2. Kasevich, V. B. (1988). Semantika. Sintaksis. Morfologiya [Semantics. Syntax. Morphology]. Moskva: Nauka [in Russian].
3. Kotliar, Yu. V. (2016). Alternatyvna istoriia v istorychnykh doslidzhenniakh [Alternative history in historical research]. *Naukovi pratsi*. Mykolaiv, 270 (282), 64–68 [in Ukrainian].
4. Kryvenets, I. V. (2016). Movni zasoby vyrazhennia irrealnoho v zhanri fentezi (na materialy romanu Bernara Verbera “L’Empire Des Anges”) [Linguistic means of expressing the unreal in the fantasy genre (based on the novel by Bernard Werber “L’Empire Des Anges”)]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Serii: Filolohiia*, 21 (2), 59–61 [in Ukrainian].
5. Mahas, N. M. (2014). Realnist ta irrealnist u linhvokohnyvnomu vymiri [Reality and unreality in the linguocognitive dimension]. *Studia methodologica*, 36, 106–110 [in Ukrainian].
6. Hromiak, R. (Ed). (2005). Neimovirno mozhyvi svity: referentnist, fiktsiunist, tekstualizatsiia [Incredibly possible worlds: reference, fiction, textualization]. Ternopil: Redaktsiino-vydavnychiy viddil TNPU [in Ukrainian].
7. Nikulshyna, T. N. (2010). Irrealnyi svit anhliskoiu ta ukrainskoiu movamy [The unreal world in English and Ukrainian]. Donetsk: Skhidnyi vydavnychiy dim [in Ukrainian].
8. Shaposhnyk, O. M. (2018). Leksyko-stylistychni zasoby verbalizatsii vtorynnykh svitiv fentezi: perekladoznavchiy aspekt [Lexical and stylistic means of verbalization of secondary worlds of fantasy: translation aspect]. *Naukovi zapysky TsDPU im. V. Vynnychenka. Serii: Filolohichni nauky*, 164, 568–573 [in Ukrainian].

DICTIONARIES

9. Bilodid, I. K. (Ed.). (1974). Slovnyk ukrainskoi movy: v 11 t. [The Ukrainian language dictionary]. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
10. Shynkaruk, V. I. (Ed.). (2002). Filosofskiy entsyklopedychnyi slovnyk [Philosophical encyclopedic dictionary]. Kyiv: Abrys [in Ukrainian].

SOURCES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL

1. Mushketyk, Yu. M. (2007). Hetmanskyi skarb [Hetman's treasure]. Kharkiv: Folio [in Ukrainian].
2. Mushketyk, Yu. M. (1974). Zhorstoke myloserdia. Mist cherez nich [Cruel mercy. Bridge through the night]. Kyiv: Dnipro [in Ukrainian].
3. Mushketyk, Yu. M. (2013). Hetman, syn hetmana: povisti [Hetman, son of the hetman]. Kharkiv: Folio [in Ukrainian].
4. Mushketyk, Yu. M. Pryidimo, vklonimosia [Let's come, let's bow]. Retrieved from: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=5907> [in Ukrainian].
5. Mushketyk, Yu. M. (2006). Yasa [Clear]. Kharkiv: Folio [in Ukrainian].